

Juomien ja juomisen symboliikka on, lainkaan liioittelematta, alkoholitutkimuksen laiminlyödyin alue. Vain harvat psykoanalyttisesti asennoituneet tutkijat ovat ohimennen viitanneet symbolisiin, jonka ymmärtämiseksi tarvittavaa aineistoa on yleensä vain klassisten kielten, muinaistutkijain ja vertailevan uskontotieteen harjoittajilla. Ja hekin keskittyvät pääasiassa rituaaleihin, joissa ainoastaan viinin ja veren välinen yhteys otetaan huomioon.

Kreikkalais-roomalaisen kauden juutalaisymboliikkaa tutkinut E. R. Goodenough on yksi niitä harvoja, joka on yhdistänyt symboliikan juontitapahtumaan ja myös alkoholijuomaan. Mutta yleensä näiden alojen tutkijat eivät poraudu kyllin syvälle aiheeseensa, vaikka ovatkin käsitelleet melko kiintoisia ja ajatuksia herättäviä aineistoja.

Tämän tutkimuksen tekoon johti se tosiasia, että joukkojuomingeilla on vuosituhantiset perinteet. Vaikka kaikissa kulttuurimaissa on todettu juomisessa piilevät vaarat, jopa aika ajoin yritetty järjestelmällisesti lopettaa alkoholijuomien käyttö, juominen jatkuu yhä. Monet muut tavat ovat näiden vuosituhanten aikana sekä syntyneet että hävinneet, mutta alkoholitavat eivät häviä, mikä pakottaa olettamaan, että niillä on syväleikäypä merkitys ihmisten välisessä kanssakäymisessä.

Tämän merkityksen luonnetta E. M. Jellinek on lähtenyt etsimään symboliikan alueelta, koska hän ei pidä psykofysiologisten muuttujien turvin saatuja tuloksia riittävinä selittämään juomistavan sitkeyttä ja merkitystä.* Esim. D. Horto-

nin osoittama positiivinen korrelaatio juopumisasteen ja tuskaisuusasteen välillä voi olla käyttökelpoinen muihin tarkoituksiin, mutta se ei riitä selittämään juomistavan säilyvyyttä. Jellinek tarjoaa nyt artikkelissaan toisenlaista selitystä, joka perustuu juomisen symboliikkaan.

Toistensa vastikesymbolit: vesi, maito ja viini

Eräissä babylonialaisissa korkokuvissa on noin 12—14 tuuman pituinen ihmishahmo, jota ympäröivät hyvin pienet mies- ja naishahmot. Keskushahmo edustaa jumalolentoa, jonka olkapäiltä valuu kaksi vesivirtaa pikku kaloineen. Ympärillä olevat ihmishahmot yrittävät pyydystä vettä pieniin kuppeihin liittääkseen itsensä tämän jumalallisen elämänvirran voimaan. Goodenough, joka työskenteli etupäässä arkeologina Babyloniassa, piti edellä olevaa selitystään uskallettuna, mutta jos hän olisi tutkinut kirjallisia lähteitä, hän olisi huomannut osuneensa naulan kantaan.

Uskomus alkoholin jumalaisesta alkuperästä on luonnonkansojen keskuudessa aivan yleinen. Esimerkiksi Meksikon cora-intiaanien sankari Tonarikan matkaa tähtiin, mutta palaa maahan ja löytää agaven, jonka mehusta hän valmistaa juovuttavan juoman (pulque) heimolleen: ”Hän tarjoaa sitä heille ja Tonarikanin elämänvesi katoaa heihin.”

Ei näytä olevan mitään väliä sillä, onko

*Jellinek, E. M.: The symbolism of drinking: a culture historical approach. *J. Stud. Alc.* 38: 852—866, 1977. Edited by R. E. Popham and C. D. Yawney.

neeste vettä, maitoa vai alkoholijuomaa, symbolismi on sama: kaikki ovat elämänlähteitä, kaikki ovat hedelmällisyyden symboleja. Erämaassa nääntyvä tuntee elpyvänsä, jopa syntyvänsä uudesti, saadessaan tilkan vettä. Maito elämän symbolina perustuu siihen totuuteen, että maito on vastasyntyneen ainoa ravinto. Olemme siis tekemisissä aineiden kanssa, jotka rituaalitasolla ovat symbolisesti toistensa vastikkeita.

On odotettavissa, että alkoholijuoma syrjäyttää veden ja maidon rituaalisymbolina, elämänlähteenä, kun otetaan huomioon alkoholin fysiologiset vaikutukset. Alkoholijuoman nauttiminen antaa vähintään illuusion siitä, että ”rinta röyhistyy”; olemme vahvempia, mahtavampia, itsetyytyväisempiä. Goodenough näyttää pitävän merkittävänä yksinomaan juomisen symbolismia — nautitun juoman laatu ei merkitse mitään! Mutta tässä Jellinek on eri mieltä: alkoholin fysiologiset vaikutukset lisäävät suuressa määrin juomisen symbolista merkitystehtävää ja siten selittää sen tosiasian, että alkoholijuomat tulivat juomiseen liittyvässä rituaalikäytetytymisessä vallitseviksi. Tämä ei tarkoita sitä, että veden, maidon ja muiden alkoholittomien juomien rituaalikäyttö olisi kokonaan kadonnut vaan ainoastaan sitä, että ne suhteellisesti ottaen ovat paljon harvinaisempia. Lopullisessa juoman valinnassa on epäilemättä alkoholin farmakologinen teho ratkaiseva tekijä.

Joskus on jopa mahdollista jäljittää, miten jumalille uhrattu alkuperäinen uhrineste, maito tai vesi, on korvattu alkoholijuomalla. Roomalaiset naiset palvoivat Bona Dea -nimistä hedelmällisyyden jumalatarta, jonka palvontaan miehet eivät saaneet lainkaan osallistua. Pääjuhla pidettiin elokuussa konsulin tai preetorin vaimon kotona. Öisen juhlinnan aikana perheen miesväen, jopa uroseläintenkin oli pysyttävä loitolla talosta. Tämän juhlan yhteydessä naiset veivät viiniä temppeleihin sanoen sen olevan maitoa. Viinin kuljetusastiana oli hunajakulho.

Maito ja viini rinnastetaan vielä ny-

kyäänkin, kun sanotaan viinin olevan ”aikamiehen maitoa”. Tämä symbolinen samanarvoisuus on todettavissa monista kansatieteen ja kansanrunouden piiristä saaduista tiedoista. J. Frazer esim. kertoo, miten jaavalainen mies menee yöllä etsimään hyvää palmua juoksupuutaakseen sen mahlan viiniään varten. Hän puhuttelee palmua niin kuin poika äitiään: ”Lapsesi nääntyy janoon. Hän pyytää juotavaa.” Puu vastaa: ”Salli hänen sammuttaa janonsa. Äidin rinnat ovat tulviltaan.” Sitten mies juoksupuuta mehun, käyttää sen viiniksi ja juo.

Veren ja viinin symbolinen samanarvoisuus

Iliaan viidennessä laulussa eräs Kreikan sankareista haavoittaa Afrodite-jumalatarta. Homeros kertoo:

— ja vuoti jo kuolematon jumalhurme,
kirkas neste, mi kiertää suoniss' autuahitten;
ei tuliviinit juomana heill', ei ruokana leipä,
siks ovat ilman verta ja kuoloton heimo he yksin.*

Tässäkin siis samastetaan veri ja viini, mikä on hyvin tärkeätä siksi, että tuo Homeroksen säe ”ovat ilman verta ja kuoloton heimo he yksin” merkitsee elämää — mutta myös kuolemaa.

Mandelaisten kirkossa käytettiin elämää symboloivan riitin yhteydessä kohdun muotoista maljaa, joka oli asetettu samalle pöydälle kuin ehtoollistarpeet. Maljassa olevaan viiniin pappi lisäsi hieinan vettä ja sanoi sen olevan sientä. Toisessa rituaalissa malja oli eri pöydällä, ja pappi sanoi sen edustavan hautakammiota, jossa on verta ja kuollut sikiö. Tässä kuvataan siis jälleen veren kaksoisymboliikkaa: elämää ja kuolemaa. Myös Iturin metsän kääpiöt pitävät verta sekä elämän että kuoleman mahtavana symbolina.

On myös eroa haavasta vuotavan veren ja menstruaatioveren välillä. Viimeksi mainittu merkitsee elämää, mutta saman-

*O. Mannisen suomennos.

aikaisesti sitä pidetään epäpuhtaana. Haavasta vuotavaa verta ei inhota, vaikka moni verta nähdessään kääntääkin pelokkaasti päänsä pois.

Mahtaako tällä epäpuhtauden ja puhtauden mielikuvalla olla jotakin tekemistä katalonialaisen, 1400-luvulla eläneen ennustajan ja alkemistin Juan Rubercis-san väitteen kanssa, että viinistä tislattu juoma oli ainoa puhdas ja pilaantumaton aine? Tislattut juomathan olivat alkujaan äärettömän kalliita lääkejuomia, varsinkin kun niiden makua paranneltiin yrteillä. Alun alkaen tislattut juomat tunnettiin nimellä aqua vitae — elämän vesi. Geelinkielinen sana usquebauch merkitsee samaa, ja siitä on johdettu juoman nimitys whisky.

Kun siis alkoholijuoma rinnastettiin vereen, joka on sekä ravinto että lääke — ei vain symbolisesti vaan toden teolla —, sen ominaisuudet katsottiin samoiksi kuin veren. Viinejähän on jo ammuin pidetty ”veren rakentajina”. Jos luovutat verta ystävällesi, hän voi korvata sen alkoholi-juomalla, koska ne molemmat merkitsevät symbolisesti samaa: ravintoa, terveyden ylläpitoa, lääkettä, elämän lähdeä. Tämä symboliikka on perussyys alkoholi-juomien suunnattomaan arvostukseen ja yleiseen hyväksymiseen yhteiskunnassa.

Hedelmällisyyden ja kuoleman symboliikka

Viinin jumala Dionysos oli myös kasvillisuuden ja hedelmällisyyden jumala, jonka väkevää seksuaalisuutta symboloi vuohipukki. Hän oli myös ystävyyden jumala, mikä johtaa somasti symbolisiin yhteisjuominkeihin, joissa saavutetaan keinotekoinen veriliitto.

Joskus Dionysos otti Pluton, kuolemanjumalan hahmon, jonka palvonnassa ei sallittu viiniä: kuolemanjumalana hän oli veretön, ja sen vuoksi hänelle ei sallittu viiniäkään. Dionysos on Kreikan jumalista ainoa, joka lupaa autuaampaa kuolemanjälkeistä elämää. Eräässä sargofagissa on kaiverrus, jossa kuollutta kannetaan hautaan humalatilassa. Tällä on ehkä

jotakin merkitystä alkoholismin ymmärtämisessä. Juopumus voi olla jonkinlainen ”autuaamman elämän lyhennelmä” ilman tunneperäistä tai älyllistä vaivannäköä. Alkoholisti ”kuolee” satoja kertoja, mikä psykoanalyttisesti tulkittuna symboloi tiedostamatonta itsetuhon toivoa.

Hedelmällisyyden ja alkoholi-juomien vahvasta symbolisesta yhteydestä on viljalti näyttöä myös Egyptin mytologiassa. Osiris oli Dionysoksen tavoin kasvillisuuden ja hedelmällisyyden jumala, kuten myös vaimonsa Isis, jota pidetään juovutusjuoman, mahdollisesti muinaisegyptiläisen valtajuoman oluen keksijänä.

Samastumisen symboliikka

Yhteisjuomingin symbolismia kuvataksaan Jellinek ottaa jälleen avukseen Homeroksen: Troijalaiset ja kreikkalaiset tekivät aselevon. He joivat yhdessä ja pirskottivat viiniä myös maahan sanoen, että aselevon rikkoja on menettävä verensä niin kuin maahan ripoteltu viini. Kun troijalaiset rikkoivat aselevon, kreikkalaiset raivostuivat, ei niinkään aselevon rikkomisesta kuin siitä, että he rikkoivat yhteisjuomingeilla saavutetun veriliiton. Tämä on tärkeä näkökohta.

Vieraan kohtaaminen voi kulttuurikansojenkin keskuudessa aiheuttaa varuillaanoloa, jopa pelkoa. Kättely on eräs rituaali, joka luo symbolisen liiton. Yhä yleisemmäksi käyvä maljojen kallistelu on toinen symbolisen veriliiton luomista, joka voi johtaa kaksi ventovierasta keskinäiseen ystävyyteen.

Primitiivisissä yhteisöissä, vieläpä kulttuurikansojenkin keskuudessa tunnetaan veriliitto-riitti, jossa esim. ranteeseen tehdyt haavat painetaan vastakkain, jotta kummankin osapuolen veri muodostaisi yhteisen ”elämänvirran”. Tämä on oleellista myös silloin, kun juodaan yhteisestä elämänlähteestä, viinipullosta, veljen malja. Juojat pujottavat lasia pitelevän kätensä toinen toisensa käsikoukusta ja vasta sitten siemaisevat juoman liittonsa merkiksi.

Kun alkuasukkaat muinoin pitivät Englantiin tunkeutuneita tanskalaisia kavaliina ihmisinä, he houkuttelivat tanskalaiset yhteisten maljojen ääreen, ja kun se onnistui, he tunsivat olonsa oikein mukavaksi ja turvalliseksi näiden kavalien maahantunkeutujien seurassa.

Kolmikymmenvuotisen sodan aikana oli tilanne Saksassa samalla tavoin pelon ja epäluulon värittävä, niin että maljojen kallisteluista tuli käytännöllisesti katsoen pakkotoimia, ja siitä seurasi Saksan historian raskain juopottelukausi. Tähän aikaan aloittivat monet yksityiset raittiusseuran, jonka jäsenten oli luvattava, etteivät yhdelläkään aterialla juo enempää kuin seitsemän pikaria viiniä eivätkä syö enempää kuin kaksi viiniateriaa päivittäin. Maljojen kallistelu sai kuitenkin sellaiset mittasuhteet, että ylimysten oli hankittava erityiset turvallisuusmiehet huolehtimaan siitä, ettei heidän isäntiensä tarvinnut juoda ainakaan kolmea litraa enempää.

Sata vuotta myöhemmin 1600-luvun poliittisesti pirstoutuneessa Englannissa vihamielisyys kasvoi yli sanallisten otteiden niin, että sielläkin jouduttiin Saksan kaltaiseen ”pakkokolpakointiin” ja hirvitävään juoppouden kurimukseen.

Nämä esimerkit osoittavat, että yhteisjuominki on enemmän kuin pelkkä liittoutumisen merkki, se on samastumistilaisuus, johon osallistuvien odotetaan elävän sovussa.

Juutalaisrabbi neuvoi 1200-luvun Lontoossa opetuslapsiaan karttamaan ruokailua harhaoppisten kanssa, mutta varoitti heitä kieltäytymästä juomasta — se oli liian vaarallista! Tähän vanhaan symboliikkaan perustuu vieläkin pahastuminen, jos joku kieltäytyy ryypystä: hän ei tahdo samastua meihin.

Myöhäissymbolismi

Myöhäissymbolismin juuret ovat löydettävissä menneisyydestä. Irlannissa esim. vainajan valvojisissa juodaan runsaasti. Kysymyksessä on eroamisriitti; ”elämän

lähteestä” nauttiminen symboloi elävien eroa kuolleesta.

Siirtymisriitit ovat olleet hyvin tärkeitä länsimaisissa kaupunkiyhteisöissä. Kun keskiajalla 12—13-vuotias poika otettiin jonkin killan oppipoika-jäseneksi, hänen oli kustannettava määrätty määrä alkoholijuomia killan jäsenille. Tämä juominki symboloi pojan siirtymistä uuteen sosiaaliluokkaan ja lujitti killan jäsenten keskinäistä veljeyttä. Nykyinen teinijuopottelu voidaan hyvinkin katsoa siirtymisriitiksi aikuistasolle: juominen symboloi samastumista aikuisten maailmaan, vaikka vanhempi sukupolvi ei tahdokaan sitä hyväksyä.

Vanha idea on sekin, että miehen pitää häiriöttä pystyä juomaan paljon. Kuitenkin jo Seneca ihmetteli, mitä hohtoa on siinä, että mies pystyy juomaan toverinsa pöydän alle, kun hänet itsensä kuitenkin loppujen lopuksi voittaa viinitynnyri.

Runsaasti juominen juontaa juurensa muinaisesta juomisen ja hedelmällisyyden yhteenkuuluvuus-symbolismista: mitä enemmän joku juo, sitä suurempi täytyy hänen seksuaalinen kyvykkyytensä olla. Hänen kykynsä pontimena on miehekkyyys, joka heijastuu symbolisesti hänen kyvyssään juoda paljon.

Symbolismista hyötyyn

On vaikea sanoa, milloin juomisen symbolifunktio menettää merkityksensä ja hyötyfunktio tulee vallitsevaksi. Tähän muutokseen ei välttämättä tarvita pitkiä aikavälejä: jonkin yksilön kohdalla voi olla kyse vain minuuteista. Rituaalijuominkiin osallistuva huomaa nauttivansa paitsi symbolisesta osallistumisesta, myös itse aineesta, joka paisuttaa hänen rintaansa ja lisää hänessä luottamuksen ja voiman tunnetta. Voidaan erottaa historiallisia kausia, joina symbolijuominen on vallalla, ja toisia, joissa hyötyjuominen on etusijalla ja symbolit väistyvät, vaikka eivät kokonaan häviä.

Alkoholin hyötyfunktiona mainitaan useimmiten jännitystilän laukeaminen. Yleisesti hyväksyttynä piirteenä on alko-

holin estoja poistava vaikutus, jota sekä toivotaan että pelätään. Sosiaalisissa yhteyksissä tämä johtaa alkoholijuomien käyttöön ”sosiaalisena voiteluöljynä”.

Arvo- ja vaikutusvallan kasvun merkeissä tapahtuvaan juomiseen liittyy myös hyötyfunktio, joka on sukua viinien vuosikerta-arvostukselle. Antiikin Roomassa olivat jotkut vuosikertaviinit erityisen kalliita, ja ne saivat nimensä korjuuvuotensa konsulin mukaan. Sosiaaliluokasta ylempään siirtyneelle kansalaiselle voi nykyään uusi arvoasema tuoda muassaan kutsun cocktailpartyyn tai samppanjapäivällisille, joille hänellä ei aikaisemmin ollut asiaa.

Amerikkalaiset ovat taipuvaisia kysymään vieraaltaan jo ennen kuin hän on ehtinyt kunnolla kynnyksen yli: ”Haluatko ryypyn?” Tai jos joku on väsynyt, järkyttynyt tai masentunut, he tokaisevat: ”Sinä tarvitset ryypyn.” Englannissa tarjotaan vastaavissa tilanteissa kuppi teetä. Kaikki tämä kuuluu hyötyjuomisen piiriin, ja juuri hyöty johtaa alkoholin henkilökohtaiseen käyttöön.

Alkukantaisissa yhteisöissä juominen rajoittui muutama kertaan vuodessa eikä yksilöllistä juomista juuri tunnettu: juomingit olivat suvun tai heimon yhteisiä juhlia. Yksilöllinen juominen on kasvanut kahdesta syystä: 1) Alkoholijuomien valmistus on valtavasti lisääntynyt. 2) Alkoholijuomien säilyvyys on parantunut suunnattomasti, kun otetaan huomioon, että alkukantaisen juomanpanijan työläs tuote kesti pilaantumatta vain muutaman päivän. Paitsi nykyaikainen alkoholijuomateollisuus, myös julkisten juomapaikkojen lukuisuus on ollut omiaan kiihdyttämään yksilöiden hyötyjuomista. Eivätkä kaikkialle levittäytyvät mainoksetkaan ole tässä suhteessa merkityksettömiä. Jokaisella alkukantaisen yhteisön jäsenellä oli epäilemättä omat pelkonsa, mutta nykyaikaisessa teollistuneessa yhteiskunnassa sen jokainen jäsen joutuu

kestämään suunnattoman monia jännitystiloja, jotka yllyttävät alkoholin hyötykäyttöön.

Lopputiivistelmä

Tuskinpa tarvinnee painottaa sitä, että alkoholin fysiologiset ominaisuudet vahvistavat juomistapaa ja hankkivat sille myös rituaalikäytössä suosituimmuutensa. Alkoholin symbolikäyttö ja hyötykäyttö olivat jo silloin sangen lähellä toisiaan, kun englantilaiset ”kesyttivät” tanskalaisia, kun kreikkalaiset yrittivät aselepoa troijalaisten kanssa ja kun toisaan epäilevät saksalaiset koettivat pelon pakottamina hieroa ystävyttä keskenään symbolisia veljenmaljoja nostellen.

Yhteisjuomingeissa ihmiset voivat samastua toinen toiseensa — ”tehdä veriliiton”. Yksinjuoja hakee voimaa, elämän vireyttä. Alkoholin symbolinen funktio on toinen ja hyötyfunktio toinen juomisen aspekteista. Yksinjuoja toteaa alkoholin palvelevan muitakin tekijöitä kuin symbolista sukuun ja ystäviin liittymistä: se vapauttaa jännityksestä, helpottaa sosiaalista seurustelua ja mahdollistaa ”pyhien menojen” rienaamisen — kohtuuttoman juomisen, joka johtaa alkoholismiin. Valvonta, hoito ja kuntoutus käyvät välttämättömiksi. Symbolin merkitys on kadonnut, alkoholin välitön tarve sanelee sen käytön.

Monet seikat mahdollistavat ja vahvistavat juomisen hyötyfunktioita: tuotanto ja säilytystekniikka, mainokset, jakelujärjestelmä ja suurpääoma. Lisäksi nyky-yhteiskunnan sekavuus ja sen jäsenten keskinäinen kilpailu luo tuskaisuutta ja halua ratkaista yksilölliset ongelmat nopeasti. Alkoholia on tarjolla kaikkialla — miksi ei kokeiltaisita sitä? Siten juomistapa leviää. Yksilön ongelma ratkeaa toistaiseksi, mutta alkoholiongelma jää ratkaisematta.